

Emne nr. 125

Tradisjonelle typer av årefeste (tollegang, keip, hå) i robåter

Overalt hvor folk har brukt årer til fremdrift av båt, har de hatt bruk for en innretning til å holde åren på plass på relingen. Dette er en enkel teknisk oppgave, men den kan løses på mange måter, og det har utviklet seg forskjellige typer.

I Norge har vi for det ene hatt tollegang, en klamp med to huller til tollepinner (fig. 1 på vedlagte ark). Denne har vært vanlig langs sørkysten fra og med Rogaland til svenskegrensen, i dette århundre også i Nord-Norge og deler av Trøndelag; videre fins den nedover langs den svenske vestkysten og ellers i Sør-Sverige, i Danmark og landene rund Nordsjøen for øvrig. En annen type er keip (fig. 2), en klamp med et oppstående horn i forkant. For å hindre at åren glir akterover, og for å holde imot når en skåter (andøver), går et hamleband gjennom et hull i den oppstående delen av keipen og rundt åren; helt overveiende har dette vært en vidje, dvs. en avkvistet, av barket og vridd renning (stubbe- eller rotskudd) av bjørk. Denne typen har vært enerådende på Vestlandet og nordover (bortsett fra visse båttyper i Nord-Norge). I diverse varianter har keipen også vært vanlig rundt Bottenviken og på elver og innsjøer i Nord-Skandinavia; dessuten fins den i vassdrag på Østlandet, særlig i fløtningsbåter.

En mellomform er keip uten hamleband, men med en tollepinne i akterkant av keipen. Den har forekommet i Sunnhordland og nordligste Rogaland, i Inntrøndelag samt i nederste delen av Glomma, men ikke utenfor munningen av denne elven.

Keipen er en gammel sak. De småbåtene fra vikingtiden som er blitt funnet, har hatt keiper med hull for hamleband, enda de fins i områder hvor tollegang har vært enerådende i nyere tid (ytre Vestfold; ett funn nær Kristiansand). Danske robåter fra

vikingtid og eldre har likeledes keiper, som eller er helt ukjente i Danmark. En gang mellom vikingtid og nyere tid er det altså foregått et skifte, formodentlig under innflytelse utenfra.

På de tidligere norske øyene nord for Skottland har folk brukt keip frem til nåtiden, og navnene har vært de samme (kabe, humlieband og lignende).

De nevnte typene av årefeste, og en del andre, er illustrert på vedlagte tegninger.

I dag, da alt slikt blir erstattet av rogafler eller gjort overflødige av båtmotorer, ville det være av interesse å få sikker rede på hvor de ulike typene har vært brukt, hva folk har hatt for navn på dem, hvilke treslag og andre materialer de foretrakk, hvordan klampen ble festet på relingen, hva hamlebandet ble laget av, osv. En opplysning er alltid mest verdifull hvis meddeleren kan si hvilket herred (eller by) har ha sin kunnskap fra. Hvis han (eller hun) dessuten mener å kunne gi sikre opplysninger fra et større område, er dette velkomment i tillegg.

Ove Arbo Høeg

1. Hva ble årefestet kalt (tollegang, keip, åretoll, årekeip, hå eller annet)?
2. Beskriv hvordan den så ut, helst med en enkel tegning.
3. Har folk i nyere tid gått over til rogafler av metall (jern, aluminium)? Når begynte de å avløse de gamle av tre?
4. Har folk laget hjemmesmidde jerngafler til båtene sine? Hva ble de kalt?
5. Hvilket treslag ble foretrukket til årefeste av tre?
6. Hvordan ble tollegangen, resp. keipen eller annet, festet til ripen (esingen, relingen)?
7. Var det på innsiden av båten, under tollegangen (keipen) ett eller to trestykker til ekstra støtte under relingen? Hva ble de kalt?
8. Hvis en brukte tollepinner, hvilket treslag ble foretrukket?
9. Hvis en brukte keip med et band rundt åren, hva ble dette bandet kalt?
10. Hva ble det laget av?
11. Hvordan ble det knyttet eller festet?
12. Hvis bandet gikk gjennom keipen eller relingen, hadde en da en egen naver til å bore hullet?
13. Ble slike band laget opp i større antall så det skulle vare året gjennom? I så fall: Når ble de laget? Var de gjenstand for handel eller bytte?

14. Knyttet det seg noen ordtak eller overtro til disse gjenstandene?

15. Var åren rund, firkantet eller trekantet i den delen som lå an mot årefestet (tollegangen, keipen)?

16. Var den delen som stakk inn i båten, så tykk at den i noen grad var motvekt mot den delen som var utenfor?

17. Var årebladet bredt og kort, eller smalt og langt?

18. Var hele åren lang eller kort i forhold til bredden av båten?

Figurforklaring

1. Tollegang med to tollepinner. Brukt langs sørkysten av Norge til Rogaland – i dette århundre også i Nord-Norge og deler av Trøndelag; svenske vestkysten og Østersjøkysten, Danmark, og ellers rundt Nordsjøen. – 2. Keip og hamleband, Vestlandet og nordover; øygruppene nord for Skottland; småbåtene fra vikingtiden ved munningen av Oslofjorden og ved Kristiansand, Nydamskipene fra 300-tallet og andre i Danmark. – 3. En kombinert form, lokalt i søndre Hordaland og nordligst i Rogaland samt nederst i Glomma. – 4. Dalarna (Siljan). – 5. Rena. – 6. Gotland. – 7. Uppland. – 8. Södermanland og andre steder. – 9. Elver i Nord-Sverige (og Troms?). – 10. Dalarna. – 11. Gotland. – 12. Södermanland. – 13. Åland ("järntull"). – 14. Côte d'Azur, Sørøst-Frankrike: Tollegang (toletière; niçoise: scaumiera) med en tollepinne (tolet; scaume) og åre med stropp til å smyge over tollepinnen; åren innenfor båtripen er tykk.

